

Cal Rossa i Taús.

Recordem-ne els orígens

Cal Rossa se situa a la part baixa, jussana, del traçat urbà de Taús. Abans de la seva restauració, conjuminava en casa, era, cort, corral i paller, els usos humans i econòmics de la família. Els Rossa combinaven l'agricultura cerealística de sègol, l'hort, i el conreu de la trumfa, bàsica per a la subsistència familiar, amb la ramaderia extensiva, principalment el ramat d'ovelles, i més endavant en el temps, la bovina destinada a la producció de carn i de llet.

Els darrers habitants de cal Rossa eren els germans Sala i Jou. La seva mare fou Amàlia Jou Ros, pubilla de cal Rossa, i el seu pare Francisco Sala Garreta, fill de cal Querolà de Taús. El padrí o avi patern era fill de Pallerols de Rialb, un nucli format per cases aïllades situat prop dels garrics pastorívols del piemont de l'antic Comtat d'Urgell, a la Baronia de Rialb.

Els pares de l'Amàlia foren Antònio Jou Moncortés, el qual nasqué a Taús el 4 d'agost del 1859, i Antònia Bosch i Ros, també de la referida població. Ambdós contragueren matrimoni a la parroquial església de Sant Julià el 12 d'abril del 1882. El pare d'Antonio Jou, de nom Ignasi, era d'Aristot de Naviners, nucli avui despoblat situat a la ribera d'Urgellet; i la mare, Rosa Montcortés Benavent, era filla de Taús. La muller d'Antonio Jou, l'Antònia Bosch, era filla de ca l'Anton del Ninou de Taús. Els seu pare fou Ton Bosch, de Taús, i la seva mare, Maria Ros, era natural de l'Aldosa de la Massana, de la Vall d'Andorra.

El pare de la Rosa Moncortés Benavent, de nom Antonio, era fill de Taús, i la mare, Francisca, de Benavent, de la propera comarca del Pallars. El nom de la casa, Rossa, possiblement provinguí d'una evolució del de la senyora Rosa Moncortés, la qual seria la primera mestressa de la pairalia. També podria provenir del cognom de la jove i després mestressa procedent d'Andorra, Ros, que feminitzat esdevindria Rossa. Una altra hipòtesi seria la possible relació del color del cabell d'alguna de les fundadores de la llar.

Sigui quin sigui l'origen del nom de casa, els Rossa fundaren la seva llar en un moment de les primeries del segle XIX als peus de la vila de Taús. En aquella època, d'expansió demogràfica, les àrees d'expansió urbana de Taús se situaren als extrems de la població, concretament als seus peus i prop de la cruïlla del camí ramader amb el camí ral que comunicava l'abadia de Gerri de la Sal, centre espiritual del Pallars, amb Organyà i la propera Vall d'Aguilar i la ribera del Segre.

Amb tota probabilitat els Rossa sortiren dels Moncortés i s'establiren als peus de la població, com a família pobladora o casatera. Aquestes denominacions les rebien els fills no hereus de cases pairals que optaven, un cop cobrada la legítima de l'herència en terres, per fundar un nou casal al poble d'origen. El disposar d'un ramat transhumant i accedir als comunals els permeté una evolució econòmica favorable, amb l'adquisició de noves terres i l'emparentament amb famílies de la mateixa població i de nuclis situats als extrems del camí ramader, com d'Andorra i de Pallerols de Rialb. D'altra banda, les cases situades als extrems de la població podien optar per tenir l'era i les instal·lacions agropecuàries en el mateix lloc que la llar. Aquest fet no es produïa en altres llars de Taús, situades en llocs diferents de les seves eres i corts.

Taús, a diferència d'altres nuclis de muntanya del país, entra tard a la documentació històrica. L'acta de consagració de la Catedral d'Urgell carolíngia, signada en teoria el 839, no esmenta Taús ni cap nucli de la Vall d'Aguilar històrica, tret de Noves.

Tot i que l'acta, amb molta probabilitat, es tracta d'una falsificació, dibuixa tot un territori ordenat, una realitat, prèvia o quotidiana del moment de la seva redacció primigènica, la qual en volia falsejar alguns aspectes.

El primer esment de Taús el trobem en la segona acta de consagració de la canònica de Santa Maria d'Organyà, el 3 de juny del 1090. Un dels seus signats és Ramon Guillem de Taús, un membre de la noblesa del país, vinculat al castell que corona el nucli de l'actual població. El bisbe en tenia el feu. Possiblement li hauria lliurat el propi Ramon Guillem. El clergue ordenà en el seu testament que aquest privilegi feudal passés al seu germà, conjuntament amb el que tenia també a Castellbò per part del vescomte. Aquestes cessions es poden inscriure en la incipient lluita pel control del territori per part de la noblesa de la muntanya urgellenca, encapçalada pel vescomtat de l'Alt Urgell o de Castellbò i l'Església d'Urgell. Tot això succeïa en un moment en què el detentor del poder jurisdiccional, el comte d'Urgell, centrava els seus dominis al Sud, a la terra plana, i deixava, a través de vendes i donacions, la concentració d'un domini episcopal potent al Nord, que aviat entrà en competència amb els vescomtes de Castellbò, els altres grans senyors de la muntanya, i els seus aliats, entre els quals hi podríem comptar els Taús. El lliurament dels honors al bisbe podria correspondre's al resultat d'un arbitri amb la finalitat d'equilibrar forces entre l'Església i la noblesa local.

Bernat de Taús, que succeirà Ramon Guillem, ja surt esmentat el 1116. Com el seu antecessor, va ser un home de la noblesa del Comtat d'Urgell, vinculat al poder comtal i vescomtal. Bernat va ser un dels testimonis de la donació i venda del comte Ermengol IV de tot el que posseïa a Andorra i al castell d'Arcavell al bisbe.

Guillem de Taús, el successor de Bernat, surt esmentat el 1160 en la donació en feu que el bisbe Bernat Sanç va dur a terme del castell de Somont, situat prop de la Seu d'Urgell, al noble Berenguer de Berguedà. Guillem es va apropar a l'Església d'Urgell potser com a conseqüència de les donacions dels castells del Nord del país per part dels comtes als bisbes, molt possiblement com a resposta al creixent clima d'instabilitat.

Amb molta probabilitat, el castell de Taús es deuria construir en època plenament feudal, al segle XI, probablement al damunt d'alguna altra instal·lació militar molt més antiga. La línia de defensa dels castells de Taús, els Castells i Sauquet, conformaven una comdoria, un territori sota l'administració d'un noble de la confiança del comte, d'un rang inferior al vescomte. L'estructuració territorial amb castells permeté fixar i administrar la població de la contrada. Els nuclis esmentats, conjuntament amb Saucadell, constituïen un terme que romangué inalterable durant segles fins a la incorporació del municipi de Taús i l'agregat de la Guàrdia d'Ares al de Noves de Segre el 1972. El municipi de Noves va modificar el 1984 el prengué el nom i prengué l'històric de les Valls d'Aguilar. D'aquest extens municipi actual, els nuclis de Castellàs i de Taús no han format part mai de la històrica Vall d'Aguilar pròpiament dita.

El matrimoni d'Ermengarda de Taús amb Arnau de Caboet apropà la relació dels Taús amb els senyors de la Vall de Cabó, homes de confiança del bisbe d'Urgell, i senyors d'un ampli domini territorial que s'estenia per la Vall de Sant Joan, Civís, Ars i Andorra, la qual tenien del bisbe en feu.

Els senyors de Taús estructuraven tota una xarxa administrativa centralitzada per castells que controlava bona part del pas del camí ramader que dels Pirineus baixava a la plana, i també el camí ral que connectava l'actual Alt Urgell amb el monestir de Gerri i les seves salines. La sal que se n'extreia era vital per al consum domèstic i ramader, i sobretot per a la fabricació del preuat formatge d'ovella. A part dels drets senyorials i jurisdiccionals que tenien sobre el seu terme, els Taus molt possiblement disposaven de propietats que explotaven directament i també de ramats que practicarien una incipient transhumància amb la terra plana.

La pubilla del casal de Caboet, Arnaua, es maridà, contra la voluntat del bisbe, amb el vescomte Arnau de Castellbò. Aquest expandí i consolidà tot domini feudal que s'estengué amb els anys des de les ribes del Noguera Pallaresa a les del Segre, agafant bona part de les actuals comarques de l'Alt Urgell i del Pallars. Tot això succeïa davant la presència atemorida del bisbe d'Urgell, el qual comprovà com els seus vassalls, els Caboet, es fusionaren amb els seus rivals, els vescomtes de Castellbò.

El vescomte Arnau, que arribà a professar el catarisme, casà la seva pubilla, Ermessenda, amb el comte de Foix. La unió dels casals de Castellbò i de Foix bastí un encara poderós domini feudal transpirinenc i muntanyenc, amb una nissaga que segles després acabà governant els reialmes de Navarra i de França.

Els habitants de l'altiplà de Taús, ramaders i pagesos, consolidaren el nucli de població actual a redós del castell feudal. A la part més alta del poble encara és possible veure part de les restes del castell, el qual estava situat endins de les façanes de la l'antiga rectoria i de cal Pedró. Més endavant en el temps, les estructures del castell es deurien ampliar cap avall.

Com podem comprovar, el poble de Taús deu el seu origen a la construcció i a l'expansió d'aquest castell feudal vinculat al Vescomtat de Castellbò. Un carrer de la població encara conserva el nom Barbacana. Durant el segle XIX i principis del XX existien unes cases del poble amb una possible relació a les antigues estructures del castell. Aquest és el cas de cal Ferrer de la Barbacana, cal Torra, i cal Torreta.

Molt possiblement, la primigènia parròquia de Taús se situava a Sant Martí, allunyada del poble, abans castell, i del control directe del seu senyor feudal. L'actual parroquial, l'església de Sant Julià, va ser bastida en època moderna al mig de l'actual nucli de població. Val a dir, que aquest temple ja surt esmentat com a parroquial a la visita pastoral del 1546. Sant Julià és una advocació antiga, que probablement podria estar relacionada amb una desapareguda església anterior a l'actual.

Com hem comprovat, els habitants de Taús, que ben segur es dedicaven a la ramaderia abans de l'època feudal, tot i que no ho remarqui cap document, convergiren a formar part, com a vassalls, de l'administració territorial del Vescomtat de Castellbò. Aquest es dividia en cinc parts o quarters: Castellbò, que configurava el nucli primigeni i central del senyoriu; el de Castellciutat, centralitzat a l'antic castell propietat dels comtes i amb un domini que s'estenia per la vall del Valira, aglutinant la Vall de Sant Joan, Ars i Civís, conjuntament amb els nuclis d'Estamariu, la Bastida d'Ortons i Adraent; Organyà, amb la Vall de Cabó, Sellent, Montanissell, i Coll de Nargó; el de Tírvia, amb la Vallferrera i la Coma de Burg, i el de Rialb, amb Llessui, la Vall d'Àssua i la de Baiasca. Taús formava part del quarter de Castellbò i per la seva importància conformava una batllia, encara que al segle XVI el batlle fos el de la vila vescomtal.

A finals de l'Edat Mitjana, els habitants de Taús es deurien reunir en comú per tractar els seus problemes comunitaris, i també per delegar un representant al consell general del vescomtat,

un dels òrgans de govern d'aquella extensa entitat administrava senyorial. El consell es reunia regularment després del pertinent toc de campana de l'antiga Col·legiata de Santa Maria de Castellbò, al cementiri de l'esmentada església. Taús hi enviava un representant, el cònsol del seu comú, el que seria l'actual alcalde.

El capbreu de principis del segle XVI, concretament del 1512, anomenat Espill Manifest de totes les coses del Vescomtat de Castellbò, fou redactat pel notari castellbonenc Pere Tragó quan aquesta entitat administrativa fou annexada a la Corona d'Aragó per part de Ferran el Catòlic, després d'haver estat segregada forçosament, a través d'una cruel guerra que comportà la destrucció del castell de Castellbò, de tots els dominis peninsulars dels reis de Navarra i comtes de Foix. L'annexió a la corona aragonesa comportà la fi de la relació amb els reis de Navarra, els descendents dels vescomtes de Castellbò i dels comtes de Foix. Tot i passar a formar part de l'administració reial de la Corona d'Aragó, el Vescomtat de Castellbò perdurà com a entitat administrativa, cada cop més nominal que efectiva, fins a l'eliminació de les senyories i l'estructuració territorial en províncies l'any 1833.

La població de Taús comptava el 1512 amb els següents caps de casa: Joan Coll àlies Buseu, Joan Sauquet, Bertran Soler, Pere Oger, Jaume Montaner, Pont àlies Pericas, Vicens Sala, Joan Porta, Joan Rocha àlies Ramoneda, Joan Castell àlies d'en Toni, Joan Çaruyda, Bartomeu Pericas àlies Roquer, Joan Rocha àlies Rochafort, Joan Montaner àlies Soledevila, i Bernat àlies Pericas. Els caps de casa dels Castells eren Bernat Capdevila, Joan Ramoneda, Matia Montaner, i Pere Turbiàs àlies Soler.

En l'època de redacció de l'Espill, Sauquet i Saucadell, els altres nuclis de població de Taús conjuntament amb els Castells, restaven deshabitats, molt probablement com a conseqüència directa i perduradora de la crisi alimentària del segle XIV i de la Pesta Negra, com passava a altres llocs del país i d'Europa. Un altre petit nucli deshabitat en aquella època és l'antic mas de Canturri. Prop de Taús, a la Guàrdia, encara podem veure els paraments de l'antic poble de Tragó, pertanyent a l'actual municipi de Cabó, despoblat des del segle XIV.

La configuració urbana, a redós de l'antic castell, i formant-ne part, i en una vital cruïlla dels camins que pujaven de Noves i d'Organyà, prop del Segre, cap a Gerri de la Sal, al Pallars; i el camí ramader que seguia la carena divisòria del Segre i la Noguera Pallaresa, donaren a Taús una importància com a lloc d'estatge i de parada. D'altra banda, les bones pastures del municipi i les properes del Boumort i del Cantó, permetien la concentració estival de grans ramades locals i forasteres.

Aquests factors permeteren una centralitat urbana amb l'establiment d'oficis especialitzats no relacionats necessàriament amb l'agricultura i la ramaderia: aquest seria el cas d'un metge, cirurgians barbers, sastres, espardenyers, basters i sabaters. Fins i tot el nombre de ferrers és inusualment alt, quatre cases exercien aquest ofici en una població que arribà a comptar en el moment de sostre màxim, el 1875 \$\$\$\$ habitants.

La importància i situació de Taús va prendre tal envergadura que en alguns moments de l'Època Moderna va tenir la consideració de vila per a algunes institucions públiques. Aquest és el cas d'una visita pastoral de mitjan del segle XVIII. El religiós que visita la parròquia en tot moment descriu la població amb la denominació de vila.

La construcció de la carretera després de la Guerra Civil, permeté un canvi en el model econòmic: la introducció de la vaca lletera i la venda de la seva llet a la indústria formatgera de la Seu d'Urgell. Vaques lleteres i ovelles compartien espai mentre la distància amb la capital

comarcal, tot i la carretera, i la manca de serveis acceleraren el despoblament del municipi fins arribar al que som avui, un petit poble que lluita per no perdre el record, ni tampoc l'àle de la vida que tanta gent li ha donat amb pena i treball.

Climent Miró i Tuset